

Det kirkelige Råds gudstjenesteforslag fra 1886

Ifølge forslaget skulle højmessene udvides med en udførligere indledning og med Apostolikum, men forslaget blev ikke autoriseret.

Indledning

Det kirkelige Råd blev nedsat i 1883 og fungerede frem til 1901, hvor det blev nedlagt igen i forbindelse med det politiske systemskifte. Rådet bestod af de syv biskopper fra de daværende danske stifter samt en professor udpeget af Det teologiske Fakultet og en professor udpeget af Det juridiske Fakultet. Den teologiske professor i den første periode fra 1883 til 1886 var Peder Madsen, og den juridiske professor var Henning Matzen.

Rådet var rådgivende i forhold til Kirkeministeriet, men kunne også selv tage sager op til behandling. Det kirkelige Råd var medvirkende til og involveret i en del ændringer på det liturgiske område i perioden. I 1885 blev der indført en supplerende række af prædiketekster, som senere blev til anden tekstrække. I 1895 blev der autoriseret en revideret version af indledningskollekterne til kirkeårets søndage og helligdage. Samme år blev der autoriseret en revision af dåbsritualet og af nadverritualet. I princippet kan de fortsat bruges. I 1897 kom der et nyt brudevielsesritual, som også fortsat kan bruges. I 1899 blev der autoriseret en ny salmebog, *Psalmebog for Kirke og Hjem*, som var den almindelige danske salmebog i første halvdel af 1900-tallet.

Mange af de liturgiske ændringer, som Det kirkelige Råd medvirkede til, blev indarbejdet i den forordnede alterbog fra 1901. Det gælder den anden tekstrække, de reviderede indledningskollekter, dåbsritualet fra 1895, nadverritualet fra 1895 og brudevielsesritualet fra 1897.

Det var dog ikke alle rådets forslag, der endte med at blive autoriseret. Det gælder blandt andet et forslag fra 1886 til udvidelse af gudstjenesten med tre led: en syndsbeholdelse, en nådestilsigelse og trosbekendelsen (Apostolikum). Selv om forslaget altså ikke blev autoriseret og taget i almindelig brug, er det dog et så markant indslag i dansk liturghistorie, at det fortjener at blive bedre kendt og nemmere tilgængeligt, end det har været tilfældet indtil nu.

Dette liturgiske notat indeholder en udgivelse af Kirkerådets forslag fra 1886 på grundlag af Kirkeministeriets cirkulære af 13. april 1887. Notatet indeholder også en udgivelse af en intern betænkning i Kirkerådet fra 30. september 1885. Denne interne betænkning danner grundlag for Kirkerådets endelige forslag i

1886. Undervejs i Kirkerådets drøftelser i 1886 blev gudstjenesteforslaget dog ændret på to væsentlige punkter vedrørende trosbekendelsen. Ifølge det første forslag fra 1885 var trosbekendelsen placeret i gudstjenestens indledning, efter nådestilsigelsen og inden indledningskollekten. I det endelige forslag fra 1886 er trosbekendelsen placeret efter evangelielæsningen fra alteret. I det første forslag fra 1885 blev forsagelsen sagt inden selve trosbekendelsen (Apostolikum). I det endelige forslag fra 1886 er der ikke nogen forsagelse forud for trosbekendelsen i højmesseordningen.

Det kirkelige Råd havde efter 1886-samlingen sendt det enstemmigt vedtagne forslag til Kirkeministeriet med henblik på at få det autoriseret, sådan at det kunne træde i kraft til 1. søndag i advent 1887. Kirkeministeriet fandt dog, at det var en sag af så stor betydning, at landets gejstlighed burde have lejlighed til at gøre sig bekendt med forslaget og udtale sig om forslaget. Den 13. april 1887 sendte ministeriet derfor et cirkulære til biskopperne, hvor de blev pålagt at fremlægge forslaget på de udvidede landemoder i sommeren 1887 og derefter sende en indberetning til ministeriet.

I cirkulæret fra april 1887 aftrykker ministeriet Det kirkelige Råds gudstjenesteforslag i sin helhed, og jeg vil mene, at Kirkeministeriets cirkulære er den bedste kilde til Det kirkelige Råds gudstjenesteforslag fra 1886 – eller i hvert fald den nemmest tilgængelige og formentlig den eneste trykte version. Jeg har brugt den version, der er trykt i *Love og Expeditioner vedkommende Kirke- og Skolevæsen*, 1887-88, side 32-35. I efterfølgende udgave har jeg forsøgt at gøre teksten og strukturen tydeligere ved nogle typografiske justeringer, men selve teksten er gengivet uden ændringer.¹

Det var ikke på eget initiativ, at Det kirkelige Råd tog sagen op til behandling. Initiativet stammer fra et kirkeligt stormøde i Odense i oktober 1884, hvor man vedtog nogle resolutioner.² Som punkt 7 havde Odense-mødet vedtaget denne udtalelse: »Mødet udtaler Ønsket om en lempelig Revision af vort Ritual og vor Alterbog og navnlig om Optagelsen af en Syndsbekjendelse og Troesbekjendelsen som Led af Søndagsgudstjenesten«.

---

¹ En forholdsvis detaljeret fremstilling af Det kirkelige Råds forslag fra september 1886, samt landemodeforhandlingerne i sommeren 1887 findes hos Chr. Barfoed: *Vor Høimesse* (Kjøbenhavn: Lehmann & Stage 1899), side 95-100.

² Jf. P.G. Lindhardt i *Den danske Kirkes Historie*, bind 7 (København 1958), s. 261-262.

Kirkeministeriet anmodede Det kirkelige Råd om at tage stilling til resolutionerne, og førstebehandlingen af Odense-mødets punkt 7 blev indledt på Kirkerådets anden samling i september 1885. Til de to første møder (22. og 23. september) forelå der endnu ikke noget egentligt oplæg, men kun henstillingen fra Odense-mødet. Rådet besluttede sig for at koncentrere sig om Odense-mødets forslag om, at en syndsbeholdelse og trosbeholdelsen skulle indgå i søndagsgudstjenesten, og man nedsatte et underudvalg til at udarbejde et forslag. I de to første møder havde det især været prof. Peder Madsen, der var kommet med bemærkninger og forslag, og han blev anmodet om at udarbejde et forslag sammen med biskopperne D.G. Monrad (Lolland-Falster) og C.F. Balslev (Ribe).

På Kirkerådets møde den 30. september 1885 kunne formanden, biskop Fog (Sjælland), forelægge en betænkning fra det udvalg, der var blevet nedsat en uge tidligere den 23. september. Betænkningen aftrykkes senere i dette notat (s. 11-13). Det anbefales i betænkningen, at Kirkerådet tilslutter sig Odense-mødets ønske om at optage en syndsbeholdelse og trosbeholdelsen som led i gudstjenesten. Udvalget mener dog, at der udover en syndsbeholdelse også bør være en nådestilsigelse, og udvalget fremlægger et forslag til en tekst, både til syndsbeholdelsen og til nådestilsigelsen.

Vedrørende trosbeholdelsens placering foreslår udvalget, at trosbeholdelsen følger lige efter nådestilsigelsen, sådan at de tre led kommer til at udgøre en afsluttet helhed, der indleder gudstjenesten. Udvalget er dog opmærksom på, at i de fleste andre kirker er trosbeholdelsen det sidste, der lyder fra alteret før prædikenen, umiddelbart efter at evangeliet er messet. Den foreslåede ordning, hvor de tre nye led udgør en sluttet helhed i gudstjenestens indledning, har desuden – ifølge udvalget – den fordel, at den ikke berøres af, om der er fuld messe eller ej.³

Betænkningen fra 1885 blev drøftet på to møder i Kirkerådets anden samling i 1885, den 30. september og 1. oktober. Drøftelsen blev forsat det følgende år på Kirkerådets tredje samling i 1886, den 16., 17. og 18. september. Der var ikke uden videre tilslutning til betænkningen i rådet som helhed. Engelstoft var ikke tiltalt af forslaget og mente eksempelvis, at en fast syndsbeholdelse ikke stemmer godt overens med søndagsgudstjenestens grundlæggende præg af glæde over opstandelsen. Og Fog havde i stigende grad fået betænkeligheder ved forslaget forud for trosbeholdelsen i søndagsgudstjenesten. Det ville stille den

---

³ Ved »halv« messe bliver der slet ikke messet noget evangelium fra alteret, og derfor er der ikke nogen evangelielæsning, som trosbeholdelsen kan følge efter.

danske kirke helt alene i forhold til andre kirker. Debatten var omfattende og langvarig og især prof. Peder Madsen kom med nogle lange indlæg.

På mødet den 18. september 1886 blev der vedtaget nogle ændringer i betænkningen fra 1885. Det blev blandt andet besluttet at flytte fremsigelsen af trosbekendelsen længere frem i gudstjenesten til efter evangeliets oplæsning fra alteret. Spørgsmålet om forsagelsen lod man stå åbent til sagens andenbehandling på de sidste møder i 1886-samlingen. Og så nedsatte rådet den 18. september 1886 en ny komité til at indarbejde de vedtagne ændringer og til at udarbejde en ny indledning. Prof. Peder Madsen og biskop Balslev var gengangere fra den første komité, mens biskop Engelstoft erstattede biskop Monrad.

Sagens andenbehandling begyndte på Kirkerådets 10. møde den 24. september 1886. Her forelå den reviderede betænkning, som dannede grundlag for rådets afsluttende behandling af sagen på møderne den 27., 28. og 29. september. Ole Brinth har på Rigsarkivet i denne måned (okt. 2023) fundet et papir, som ser ud til at være en afskrift af denne reviderede betænkning fra 24. september 1886. Betænkningen er underskrevet af Engelstoft, Balslev og P. Madsen, som den 18. september blev anmodet om at udarbejde en revideret betænkning, og den befinder sig i et omslag med papirer vedrørende »Kirkerådet 13.-30. september 1886«. Betænkningen er bilag nr. 4, og det forudgående bilag er dateret den 20. september 1886.⁴

I den reviderede betænkning fra 1886 er der nogle ændringer i forhold til den første betænkning fra 1885. Den mest markante ændring – efter min vurdering – er, at trosbekendelsen er flyttet frem til pladsen lige efter evangelielæsningen fra alteret. Trosbekendelsen er Apostolikum i prosaform, og den fulde tekst anføres i betænkningen. Den anden markante ændring er, at forsagelsen ikke siges forud for trosbekendelsen. Desuden er der nogle andre mindre ændringer. Der er ikke nogen salutation forud for syndsbekendelsen (pkt. 3 og 4 i 1885-betænkningen). Det foreslåede Halleluja efter nådestilsigelsen (pkt. 9 i 1885-betænkningen) er blevet erstattet af et »Ære være Gud i det Høie«. Selve teksten til syndsbekendelsen og nådestilsigelsen er stort set uændret.

Den reviderede betænkning blev grundigt behandlet over tre dage, og det var især spørgsmålet om forsagelsen forud for Apostolikum, der blev drøftet. Sagsbehandlingen endte med, at Det kirkelige Råd enstemmigt tilsluttede sig indstillingen fra underudvalget og sendte det til Kirkeministeriet med anbefaling af, at det skulle autoriseres som et tillæg til Kirkeritualet og træde i kraft

---

⁴ Jeg har fra Ole Brinth modtaget en pdf-kopi af en skanning.

den 1. søndag i advent 1887.⁵ I indstillingen er Apostolikum placeret efter evangelielæsningen fra alteret, og der er ikke nogen forsagelse forud for trosbekendelsen.

Kirkeministeriet mente dog – som anført tidligere – at sagen var af så stor vigtighed, at den burde drøftes på udvidede landemoder i sommeren 1887. Og derfor sendte ministeriet i april 1887 et cirkulære til biskopperne med pålæg om at fremlægge og drøfte forslaget på sommerens landemoder. Cirkulæret blev trykt i mange eksemplarer med henblik på, at det skulle omdeles til provster, præster og andre interesserede, så de kunne sætte sig ind i forslaget og give udtryk for deres holdning. Derfor indeholder cirkulæret også en gengivelse af gudstjenesteforslaget fra Det kirkelige Råd. Så vidt jeg kan se, er Kirkerådets forslag, sådan som det fremtræder i cirkulæret fra april 1887, identisk med den reviderede betænkning, som blev forelagt i Kirkerådet i 1886 af et underudvalg bestående af biskopperne Engelstoft og Balslev samt professor Peder Madsen.

Forslaget blev drøftet på udvidede landemoder i sommeren 1887, og der foreligger udførlige trykte landemodeberetninger fra alle syv danske stifter.⁶ Der var kun et enkelt stift, nemlig Viborg, hvor et flertal tilsluttede sig, at den nye ordning skulle træde i kraft allerede i slutningen af året 1887. Den generelle holdning på landemoderne – efter min vurdering – var, at man takkede for forslaget og hovedsageligt var positivt indstillet, men at man ønskede mere tid til at drøfte det, og ønskede nogle ændringer og forbedringer af forslaget.

Udtalelserne fra landemoderne i sommeren 1887 blev behandlet på Det kirkelige Råds fjerde samling i september 1887. Der var ikke enighed blandt rådets medlemmer, især var formanden, biskop Fog fra Sjællands Stift, modstander af forslaget. Professor Peder Madsen var i 1887 ikke længere medlem af rådet og havde ikke mulighed for at støtte det forslag, som han selv havde været med til at udarbejde. Han var i 1887 blevet afløst af professor Frants Buhl.

Kirkerådets forslag fra 1886 blev ikke omsat til en autoriseret revision af gudstjenestens første del. Men selv om forslaget altså ikke blev autoriseret, har det formentlig haft nogle afledede konsekvenser for gudstjenestepraktis i nogle af landets sogne. Man skal helt frem til 1936, før biskopperne i et brev godkendte, at man kunne lade trosbekendelsen indgå i højmesse-gudstjenesten. Men her

---

⁵ P.G. Lindhardt omtaler i *Den danske Kirkes Historie* forhandlingerne i Kirkerådet (1958, s. 267-268), men han ser ikke ud til at have haft adgang til den interne betænkning fra 30. september 1885, som Peder Madsen udarbejdede sammen med biskopperne Monrad og Balslev. Betænkning aftrykkes senere i dette notat.

⁶ HV: Jeg har dog ikke haft mulighed for at læse landemodeberetningen fra Sjællands Stift.

var det ikke et krav, at trosbekendelsen skulle benyttes, det var kun en mulighed. Og den primære placering var ikke fra alteret efter evangeliets oplæsning, men fra prædikestolen før eller efter evangeliets oplæsning. Og det var stadigvæk ikke en autoriseret ordning, kun en biskoppelig godkendelse.

Holger Villadsen
Sakskøbing, oktober 2023

Dette notat er blevet til i et samarbejde med tidligere rektor Ole Brinth fra Sjællands Musikskole, som er i færd med en nærmere undersøgelse af højmessens liturgiske musik. Jeg takker for samarbejdet, for pdf-kopier af vigtige dokumenter i sagen og for henvisninger til nogle relevante og interessante tekster.

Kirkeministeriets cirkulære fra 13. april 1887 med Kirkerådets forslag fra 1886

Afskrift af *Love og Expeditioner vedkommende Kirke- og Skolevæsen*, 1887-88, side 32-35.

1887, 13. april: *Ministeriets Circulære (til Biskopperne) om Forhandling ved Landemoderne angaaende et foreslaaet Tillæg til Ritualet for Gudstjenestens Afholdelse.*

Som Deres Høiærværdighed bekjendt, har det kirkelige Raad i dets i forrige Aar afholdte Møde vedtaget et Forslag til Ministeriet om et Tillæg til Ritualet, indeholdende Optagelsen af en Syndsbekjendelse, en Syndsforladelse og Troesbekjendelsen som Led i den almindelige Gudstjeneste.

I Betragtning af denne Sags Betydning finder Ministeriet det nødvendigt, at der gives Landets Geistlighed Leilighed til at blive bekjendt med de fremkomne Forslag og til at udtale sig angaaende samme. I Lighed med, hvad der tidligere er iagttaget ved Behandlingen af Sager af almindelig kirkelig Betydning, skulde Ministeriet derfor tjenstligst anmode Deres Høiærværdighed om behagelig at ville gjøre det foreliggende Forslag til Gjenstand for Forhandling paa det i Sommer forestaaende Landemode med Stiftets Provster og andre Præster, som efter udgaaet almindelig Indbydelse maatte indfinde sig ved samme. – Af denne Skrivelse bedes de medfølgende Exemplarer omdelte blandt Stiftets Geistlige. I sin Tid forventes Beretning om Forhandlingerne paa Landemodet behagelig indsendt til Ministeriet.

Det af Raadet vedtagne Forslag lyder saaledes:

I Erkjendelse af det Ønskelige i, at det liturgiske Element kunde komme til rigere Udfoldelse ved vor Gudstjeneste til fyldigere Opbyggelse for Menigheden, skal Raadet tillade sig at foreslaae, at en Syndsbekjendelse, en Naadestilsigelse og Troesbekjendelsen optages i Gudstjenesten – saaledes som det i de fleste andre Kirkesamfund er Tilfældet, og som der ogsaa hos os gjentagne Gange har været yttret Ønske om. Det har staaet fast for os som en ledende Grundsætning, at en saadan Udvidelse af vor Liturgi maa slutte sig til, hvad der fra Arilds Tid har været i Brug i Kirkens forskjellige Afdelinger – en Rettesnor, som ogsaa følges andensteds, hvor nye liturgiske Led søges indførte. Der er almindelig Overensstemmelse i, at en Syndsbekjendelse, der ender i *Kyrie eleison*, og en Naa-

destilsigelse (eller et Absolutionsønske), som ender i Ære være Gud i det Høie, gaaer forud for de bibelske Texters Oplæsning for Alteret, og at Trosbekjendelsen følger efter dem. Det Samme er i Virkeligheden Tilfældet i vort gamle Ritual, hvor de to staaende Psalmer ved Gudstjenestens Begyndelse ere *Kyrie* og *Gloria in excelsis* (Aleneste Gud i Himmerig), og hvor Troespsalmen altid skulde følge efter Evangeliets Oplæsning fra Alteret. Man vil se, at Ledene ere aldeles de samme, kun at de ifølge Ritualet brugtes som Psalmer, medens vi her ønske dem i kort og fyndig liturgisk Form, saa at Psalmevalget ved Gudstjenesten kan skee med større Frihed. Da Syndsbekjendelsen og Naadestilsigelsen historisk foreligge i mange forskjellige Former, have vi, uden at holde os til nogen enkelt af disse, i det foreliggende Forslag søgt at udtrykke det derhen hørende Indhold saa fyldigt som muligt. Vi troe, at Gudstjenestens Berigelse ad den her foreslaaede Vei vil kunne skee i fuld Overensstemmelse med den almenkirkelige Brug og vor egen kirkelige Overlevering.

Vi tillade os altsaa at foreslaae de nye Elementers Indlemmelse i Gudstjenesten paa følgende Maade:

1. Læsning i Chordøren, medens Præsten knæler for Alteret.
2. Indgangpsalme.
3. Præsten siger, vendt mod Alteret: »Lader os bekjende vor Synd«, og læser (altsaa ikke i Messetone) følgende Syndsbekjendelse: »Jeg syndige Menneske kommer frem for Dig, hellige og barmhjertige Gud! med min ydmyge Bekjendelse og Bøn. Du har af Din store Naade antaget mig som Dit Barn i den hellige Daab, men jeg har syndet mod Dig i Tanker, Ord og Gjerninger og er ikke værd at kaldes Dit Barn. Forbarm Dig over mig, o Gud! for Din enbaarne Søns, vor Herres Jesu Christi Skyld, vær mig naadig efter Din Miskundhed, udslet mine Synder efter Din store Barmhjertighed. Giv mig et rent Hjerte og forny en stadig Aand i mig. Forkast mig ikke fra Dit Ansigt og tag ikke Din Hellig Aand fra mig!«
Menigheden synger: »Herre, Forbarm Dig over os!«
4. Præsten vender sig mod Menigheden og læser følgende Naadestilsigelse: »Saa siger Herren: Jeg har udslettet Dine Overtrædelser som en Taage og Dine Synder som en Sky; vend om til mig, thi jeg har gjenløst Dig. Bjergerne skulle vige, og Høiene rrokkes, men min Miskundhed skal ikke vige fra Dig, og min Freds Pagt skal ikke rrokkes, siger Herren, Din Forbarmer. Thi saa har Gud elsket Verden, at han har givet sin Søn, den enbaarne, for at hver den, som troer paa ham, ikke skal fortabes, men have det evige Liv«.

Præsten vender sig mod Alteret, medens Menigheden synger: »Ære være Gud i det Høie!«

5. Præsten vender sig mod Menigheden og messer: »Herren være med Eder!« Menigheden synger: »Og med Din Aand!«
6. Præsten messer, vendt mod Alteret, Collecten: »Lader os alle bede!« osv. Menigheden synger: »Amen!«
7. Præsten vender sig mod Menigheden og messer, ligesom hidtil, Epistlen.
8. Derpaa synges en Psalme.
9. Præsten messer, ligesom hidtil, Evangeliet.⁷ Menigheden synger: »Amen!«
10. Præsten siger, vendt mod Alteret: »Lader os bekiende vor Tro«, og læser Troesbekjendelsen:
»Jeg troer paa Gud Fader, Almægtige, Himmels og Jordens Skaber. Og paa Jesus Christus, hans enbaarne Søn, vor Herre, som er undfangen af den Hellig Aand, født af Jomfru Maria, pint under Pontius Pilatus, korsfæstet, død og begravet, nedfaren til Helvede, paa tredie Dag opstanden fra de Døde, opfaren til Himmels, siddende ved Gud Faders den Almægtiges høire Haand, derfra han skal komme at dømme Levende og Døde. Jeg troer paa den Hellig Aand, den hellige almindelige Kirke, de Helliges Samfund, Syndernes Forladelse, Kiødets Opstandelse og det evige Liv.«
Menigheden svarer: »Amen!«
(Hvor der ikke er fuld Messe, følger Troesbekjendelsen efter den Text, som messes).⁸
Derefter fortsættes Gudstjenesten, som hidtil, med en Psalme, Prædiken osv.

Vi foreslaae, at det Nye indføres fra 1ste Adventssøndag 1887 til Brug i alle Kirker; forsaavidt nogen Præst ikke ønsker at benytte denne Udvidelse af Liturgien, maa han derom gjøre Anmeldelse til sin Biskop.

[Her slutter Kirkerådets forslag]

---

⁷ I 1885 var der blevet autoriseret en anden række af prædiketekster. Det evangelium, der blev messet fra alteret, var efter den daværende ordning evangeliet fra den gamle række.

⁸ Når der kun er 'halv' messe, bliver der kun messet én bibeltekst fra alteret. Hvis der prædikes over evangeliet fra den gamle række, vil denne tekst være epistlen fra den gamle række. Hvis der prædikes over evangeliet fra den nye række, vil teksten fra alteret være epistlen eller evangeliet fra den gamle række. Jf. min artikel om »Evangelielæsningens placering og funktion i dansk højmesseordning«, DTT 84 (2021), s. 48-91.

Kirkerådets interne betænkning fra 1885 om optagelse af syndsbekendelse og trosbekendelsen i gudstjenesten

Indledning (HV)

Efterfølgende er en afskrift en betænkning, som Ole Brinth har fundet i arkivalierne fra Ålborg Stifts Bispeembede på Landsarkivet/Rigsarkivet:

Ålborg Stifts Bispeembede 1884-1900. Kasette 1884-1893. Løbenummer 374.

Betænkningen befinder sig i et omslag med papirer fra »Kirkeraadet 15.9.–2.10.1885«.

Betænkningen er lavet af et underudvalg bestående af prof. Peder Madsen og biskopperne Balslev (Ribe) og Monrad (Lolland-Falster).

Kirkerådets behandling af sagen blev indledt på det 7. møde den 22. september 1885 og på det 8. møde den 23. september. På dette tidspunkt forelå der ikke noget oplæg fra Kirkerådet, men kun henstillingen fra Odense-mødet. Rådet besluttede at koncentrere sig om Odense-mødets forslag om, at en syndsbekendelse og trosbekendelsen skulle indgå i gudstjenesten, og man nedsatte et underudvalg til at udarbejde et forslag. I de to første møder havde det især været prof. Peder Madsen, der var kommet med bemærkninger og forslag, og han blev anmodet om at udarbejde et forslag sammen med biskopperne Monrad og Balslev.

På Kirkerådets 14. møde den 30. september 1885 kunne formanden forelægge en betænkning fra det udvalg, der var blevet nedsat en uge tidligere den 23. september.

Behandlingen af sagen fortsatte på Kirkerådets tredje samling i det følgende år, 1886. Grundlaget for behandlingen af sagen var fortsat betænkningen fra 1885. Det blev drøftet i 3. møde den 16. september, på 4. møde den 17. september og på 5. møde den 18. september. Her vedtog man nogle ændringer, blandt andet blev trosbekendelsen flyttet hen til efter evangelielæsningen fra alteret. Og man vedtog også at slette en hilsen, som i efterfølgende forslag går forud for syndsbekendelsen (pkt. 3 og 4).

[AFSKRIFT af underudvalgets betænkning fra 30. september 1885]

Betænkning om Optagelse af Syndsbekjendelse og Troesbekjendelsen i Gudstjenesten.

Odensemødet har udtalt Ønsket om Optagelse af en Syndsbekjendelse og af Troesbekjendelsen som Led i Gudstjenesten. Raadet kan ikke andet end erkjende, at dette Ønske er vel grundet. De fleste Kirkesamfund have noget Saadant i deres Liturgie, og det kan ikke betvivles, at Gudstjenesten vil vinde derved i Fylde og Kraft. Men for at den fornødne Harmoni skal kunne fremkomme, maa vistnok Syndsbekjendelsen efterfølges af en almindelig Naadestilsigelse; lige saa vist som Menigheden har Trang til at udtale sin Anger og Tro, trænger den ogsaa til at høre, at Guds Naade staaer urokkelig fast for den.

Vi tillade os at foreslaa følgende Form for Syndsbekjendelsen:

Jeg syndige Menneske kommer frem for Dig, hellige og barmhjertige Gud! med min ydmyge Bekjendelse og Bøn. Du har af din store Naade antaget mig som Dit Barn i den hellige Daab, men jeg har syndet imod Dig i Tanker, Ord og Gjerninger og er ikke værd at kaldes Dit Barn. Forbarm Dig over mig, o Gud! for Din eenbaarne Søns, vor Herres Jesu Christi Skyld, vær mig naadig efter din Søns Miskundhed, udslet mine Synder efter Din store Barmhjertighed. Giv mig et rent Hjerte og forny en stadig Aand i mig. Forkast mig ikke fra Dit Ansigt og tag ikke Din Hellig Aand fra mig!

Og følgende Form for Naadestilsigelsen:

Saa siger Herren: Jeg har udslettet Dine Overtrædelser som en Taage og Dine Synder som en Sky; vend om til mig, thi jeg har gjenløst Dig (Es. 44,22). Bjergerne skulle vige og Høiene rokke, men min Miskundhed skal ikke vige fra Dig, og min Freds Pagt skal ikke rokkes, siger Herren Din Forbarmer! (Es. 54,10). Thi saa har Gud elsket Verden, at han har givet sin Søn den eenbaarne, at hver den, som troer paa ham, ikke skal fortabes, men have et evigt Liv (Joh. 3,16).

Naar Spørgsmaalet bliver om, paa hvilket Punkt i Gudstjenesten de nye Led skulle indføres, da pleier i de fleste Kirkesamfund Syndsbekjendelsen og Naadestilsigelsen at høre til det Første, der lyder fra Alteret, hvorimod Troesbekjendelsen er det Sidste, der lyder fra Alteret før Prædiken, nemlig umiddelbart efter at Evangeliet er messet. Vi maa imidlertid anse det for heldigst, at alle tre Led, der efter deres Indhold danne en afsluttet Helhed, komme samlede som Indledning til den første Messe før Prædiken, altsaa som de første Ord, Præsten

siger fra Altret. En saadan Ordning vil have den Fordel, at den ikke berøres af, om der er fuld Messe eller ikke og at den lader hele Gudstjenesten forøvrigt uforandret. Vi tænke os altsaa Rækkefølgen af Gudstjenestens Led paa følgende Maade:

- 1) Læsning i Chordøren.
- 2) Indgangspsalmen.
- 3) Præster siger, vendt mod Menigheden, i Messetone: Herren være med Eder!
- 4) Menigheden synger: Og med Din Aand!
- 5) Præsten siger, ikke i Messetone: Lader os bekjende vor Synd.
- 6) Derefter vender han sig mod Altret og siger, ikke i Messetone: »Jeg fattige Synder« o.s.v. [Overstreget og med anden hånd rettet til: Jeg syndige Menneske].
- 7) Menigheden synger: Herre forbarm Dig over os!
- 8) Præsten vender sig mod Menigheden og siger, ikke i Messetone: »Så siger Herren« o.s.v.
- 9) Menigheden synger: Hallelujah! (eller Lovet være Du, o Herre!)
- 10) Præsten vender sig mod Alteret og siger, heller ikke i Messetone: »Jeg forsager« o.s.v. og »Jeg troer« o.s.v. (Forsagelsen og Troesbekjendelsen igjennem).
- 11) Menigheden: Amen!
- 12) Præsten messer som sædvanlig vendt mod Menigheden: Herren være med Eder!
- 13) Menigheden: Og med din Aand!
- 14) Præsten siger: »Lader os alle bede« – og vender sig mod Altret og messer Collecten, hvorefter Messen fortsættes paa sædvanlig Maade.

Kun paa ét Punkt har der gjort sig Meningsforskjel gjældende i Udvalget, nemlig med Hensyn til Troesbekjendelsens Plads: om den maaske skulde indføres imellem Syndsbekjendelsen og Naadestilsigelsen, idet nemlig Angeren og Troen gaaer forud for Naadesforvisningen. Saa naturligt dette end kunde være, taler dog de andre Kirkesamfunds Praxis i modsat Retning, ligesom det heller ikke kan nægtes, at Troesbekjendelsen kan komme som den naturlige Fortsættelse af Naadestilsigelsen, navnlig i umiddelbar Tilslutning til dennes sidste Del (Joh. 3,16). Spørgsmaalet om Troesbekjendelsens Plads berører nøie det andet Spørgsmaal: om den skal bekjendes med »jeg« eller »vi«. Naar den nemlig staar

imellem Syndsbekjendelsen og Naadestilsigelsen, der begge tale i Singularis, maa den ogsaa naturligt faa samme Form, – og det har sin gode Ret, at Gudstjenesten aabnes med hver Enkelts personlige Forhold til Gud, og at Collecten virkelig bliver den første Fælledsbøn. – Kommer derimod Troesbekjendelsen som det sidste af de tre Led, vil der intet være i Veien for at optage Formen: »Vi forsage og tro«, skjønt selv i dette Tilfælde Singularisformen vilde kunde forsvares. Med Hensyn til Indførelsesmaaden tro vi af Hensigtsmæssighedsgrunde at maatte foretrække Tilladelse for Paabud. Vi anbefale altsaa, at det skal staa Præsterne frit for at benytte denne Udvidelse af Altertjenesten før Prædikenen.

Balslev   Monrad   P. Madsen
vedlægger et Forslag

[Her slutter den interne betænkning fra 30. september 1885.
Balslevs forslag er ikke fundet]

Nogle opfølgende bemærkninger (HV)

Det kirkelige Råds forslag til udvidelse af højmessens indledning blev ikke autoriseret og er – mig bekendt – ikke trykt i officielle danske liturgipublikationer. Men der findes nedslag i to andre liturgipublikationer: et trykt i Chicago i 1887 og et andet trykt i Odense i 1888.

Ole Brinth har i forbindelse med et igangværende arbejde om højmessens liturgiske musik fundet en bog fra 1887 beregnet til brug i norske og danske lutherske menigheder i Amerika: *Høimesse-Liturgi for norske og danske lutherske Menigheder i Amerika. Med et Musik-Bilag*. Ved en luthersk præst (Chicago, Ill., 1887). Den er ifølge forfatteren næsten ord til andet identisk med den højmesseliturgi, som det ved kongelig resolution af 8. januar 1887 var blevet tilladt at benytte i Norge. Den anonyme forfatter bemærker endvidere, at forslaget egentlig ikke indeholder noget nyt i forhold til det danske Kirkeritual fra 1685, kun at det her er fyldigere og klarere fremsat. Og han bemærker opfølgende: »Den for Danmark foreslaaede nye Høimesse-Liturgi ligner ogsaa i det hovedsagelige den her meddelte«. Det ser altså ud til, at den anonyme præst i Amerika i 1887 havde kendskab til gudstjenesteforslaget fra Det kirkelige Råd i 1886. Hovedpunkterne i højmessens første del var følgende ifølge den dansk-amerikanske ordning fra 1887:

- 1) Indgangsbøn (uden Fadervor).
- 2) Kort Indgangssalme.
- 3) Syndsbekendelse og Kyrie.
- 4) Det store Gloria.
- 5) Kollekt.
- 6) Epistel.
- 7) Kort Salme eller Salmevers.
- 8) Evangeliet.
- 9) Troesbekendelse. [Apostolikum, uden forsagelse]
- 10) Høimessesalme.
- 11) Prædiken. [Indledt med bøn og oplæsning af dagens prædiketekst].

Det er rigtigt nok, som den anonyme præst bemærker, at det i hovedtræk ligner det forslag, som Det kirkelige Råd i Danmark i 1886 havde vedtaget at anbefale.

Ved behandlingen af Kirkerådets forslag på det udvidede landemøde i Odense i sommeren 1887 blev forhandlingerne ledet af stiftsprovst A.K Damgaard, da biskop Engelstoft var forhindret, og han indledte med et foredrag. I foredraget kritiserede han forslaget på flere punkter og fremlagde nogle ændringsforslag. Ved samme landemøde fremlagde han også et udkast til en henvendelse fra landemødet til Kirkeministeriet om, at der burde udarbejdes en revision af alterbogen, hvori de mange ændringer af gudstjenesteordningen blev samlet på et sted i stedet for at være publiceret i mange små og spredte publikationer. Eksempelvis var der i 1885 blevet vedtaget en anden række af prædiketekster, men de var endnu ikke blevet indarbejdet i selve alterbogen.

Fra det følgende år foreligger der faktisk et meget gennemarbejdet forslag fra stiftsprovsten til en ny udgave af den danske kirkes alterbog: *Den danske Kirkes Alter-Bog*. Gjennemset og ændret af A. K. Damgaard, Stiftsprovst (Odense: Hempel 1888, iv+148 s.) Her findes der for første gang i en dansk alterbog en egentlig højmesseordning med alle tekster. I den foreslåede højmesseordning optager han nogle punkter fra Det kirkelige Råds gudstjenesteforslag fra 1886, men i en revideret form. Hovedpunkterne i højmessens første del er følgende:

- ❖ Indgangsbøn med syndsbeholdelse. Han foreslår en udvidelse af den traditionelle danske indgangsbøn og udvider den med en syndsbeholdelse. Til forskel fra Kirkerådets forslag bliver syndsbeholdelsen her sagt af degnen på menighedens vegne.
- ❖ Præsten fremsiger, vendt mod menigheden, en bøn eller et ønske om syndstilgivelse: »Gud være os naadig og forbarme sig over os! . . . «
- ❖ Salme. Ved højtiderne er det »Alene Gud i Himmerig«. På almindelige søndage kan det være en salme, som præsten vælger »efter Dagens Anledning«.
- ❖ Dagens kollekt (efter alterbogen), indledt med hilsen og svar. Kollekten bedes af præsten, og koret eller degnen svarer »Amen«.
- ❖ Præsten messer dagens epistel (efter alterbogen). Der er en anmærkning om, »at ved Alteret messes altid Epistel og Evangelium efter gamle Text-Række«.
- ❖ Dagens højmesse-salme.
- ❖ Dagens evangelium (efter alterbogen). Præsten indleder med at messe »Herren være med Eder!« Og koret eller degnen svarer »Og med din Aand!« Derefter messer præsten dagens evangelium.
- ❖ Trossalmen: »Vi tro paa Gud, vor Fader god«. Alterbogen indeholder et forslag til en ny og kortere tekst på tre vers til trossalmen. Der kan også

synges en anden salme før prædikenen. I en anmærkning anføres: »Der-
som Evangeliet ikke messes, følger Troes-Psalmen efter Epistelen foran
Højmesse-Psalmen«. Det er en anmærkning, der tager hensyn til mulig-
heden af en 'halv' messe – ligesom Kirkerådets forslag gør det.

❖ Prædiken.

Dette forslag minder også på nogle punkter om forslaget fra Det kirkelige Råd,
men er på andre punkter stiftsprovstens eget forslag.